

Anna Barska

Uniwersytet Opolski

 <https://orcid.org/0000-0003-4202-5049>

Studia Etnologiczne i Antropologiczne, t. 23, nr 1
ISSN 2353-9860 (czasopismo elektroniczne)
<https://doi.org/10.31261/SEIA.2023.23.01.03>

Dziedzictwo jako proces kulturowych i społecznych negocjacji na przykładzie Oranu w Algierii

.....

Heritage as a process of cultural and social negotiation based on the example of Oran in Algeria

Abstrakt: The article refers to the difficult and complex history of the colonial and post-colonial times of Oran, a city in western Algeria, located on the Mediterranean Sea. A spatial and temporal perspective captures the nature of heritage creation and its role in reading the past, grappling with the present and imagining the future. The spatial and temporal inseparability, as well as the socio-cultural link between past and present, is clearly evident in the case of Oran.

Keywords: Oran, Algeria, heritage/cultural legacy, memory, actors, civic mobilisation

Słowa kluczowe: Oran, Algieria, dziedzictwo/dziedzictwo kulturowe, pamięć, aktorzy, mobilizacja obywatelska

.....

Z punktu widzenia historii Algieria, z uwagi na swoje położenie geograficzne, czyli nad Morzem Śródziemnym, jest krajem spotkań wielu kultur – swoistym tygłem wpływów zarówno europejskich, jak i afrykańskich, jednocześnie chrześcijańskich i muzułmańskich, a także Zachodu i Orientu. Inwazje i osadnictwo sprawiały, że dokonywała się tu „wymiana kulturowa”, o czym świadczą zachowane do dzisiaj ślady obecności kultur: rzymskiej, bizantyjskiej, tureckiej, a także europejskie, zwłaszcza kultur: hiszpańskiej i francuskiej. W VII wieku Arabowie opanowali Afrykę Północną, narzucając Berberom, rdzennej ludności, język i kulturę arabską oraz religię muzułmańską. W XV i XVI wieku notuje się obecność w nadbrzeżnych miastach Maghrebu, w tym w Oranie, Hiszpanów. W czasach aneksji tureckiej (1509–1830) Algierią władali bejowie¹ w imieniu sułtana z Istanbuhu. Rozproszenie władzy i brak polityki centralnej wywołało postępujący regres administracyjny, polityczny, ekonomiczny i społeczny regencji, co w rezultacie doprowadziło do inwazji wojsk francuskich w 1830 roku. Algieria na 132 lata sta-

1 Bey – słowo oznaczające wodza, gubernatora; tytuł nadawany w Turcji osmańskiej.

ła się najpierw kolonią, a następnie departamentem zamorskim Francji (Kasznik-Christian, 2006: 21–22). Realizacja oficjalnej polityki kolonizacyjnej w Algierii zaowocowała w latach 1830–1870 utworzeniem sieci strategicznych punktów, twierdz, nowych ośrodków wojskowych, a nawet realnych miast, rozlokowanych na całym terytorium, aby służyły jako baza wojskowa operacji, zwanych potocznie „miastami kolonialnymi” (Malverti, Picard, 1989: 215)². Administracja kolonialna wprowadziła też do algierskiego społeczeństwa wiejskiego nowe rozporządzenia dotyczące własności, naruszając tym samym obowiązujący wspólnotę od wieków kolektywizm i plemienność. Różnice gruntowe i społeczne stopniowo pogłębiały się, ustępując miejsca rywalizacji i indywidualizacji (Sebhi, 1987: 108). Odzyskanie niepodległości (w 1962 roku) spowodowało opuszczenie kraju przez Europejczyków różnych narodowości (Francuzów, Włochów, Hiszpanów), a także Żydów i Algierczyków. Miasta kolonialne zasiedlała ludność z różnych zakątków kraju.

Tematem artykułu jest próba ukazania złożonej historii Oranu, miasta postkolonialnego, a zwłaszcza zwrócenie uwagi na wymiar przestrzenno-czasowy dziedzictwa / dziedzictwa kulturowego, uchwycenie swobodnego dialogu przeszłości z teraźniejszością. Rozważania terminów: „dziedzictwo”, „dziedzictwo materialne” i „dziedzictwo niematerialne”, stanowią introdukcję do prezentacji tematu w rozumieniu dziedzictwa charakterystycznego dla Oranu, uwypuklenia postaw mieszkańców wobec szeroko rozumianej schedy, zwrócenia uwagi na stowarzyszenia działające na rzecz ochrony dziedzictwa, a także rolę edukacji w kształtowaniu świadomości i tożsamości. Problem dziedzictwa ukazuje się jako proces szeroko rozumianych negocjacji. Podstawę analizy stanowią materiały zastane oraz własne obserwacje. W latach 1986–1991 realizowałam badania na temat kultury / kultur krajów Maghrebu. Wówczas miałam okazję prowadzić rozmowy z mieszkańcami Oranu, pytałam o ich stosunek do dziedzictwa własnego i pozostawionego przez Francuzów, Hiszpanów czy Żydów. Wspólnie odwiedzaliśmy miejsca świadczące o przemijaniu i zaniechaniu renowacji. W trakcie tych spotkań dały się słyszeć słowa krytyczne wobec popadających w ruinę budowli, ale też słowa usprawiedliwienia, że należą do innej kultury, a sytuacja ekonomiczna kraju jest trudna. Spotykałam także osoby, dla których pozostawione obiekty są symbolem miasta, jego przeszłości. Wydaje się, że dopiero XXI wiek i działania stowarzyszeń zakładanych w celu ochrony dziedzictwa, ustawy i rozporządzenia stanowią istotny trop w rozwijaniu świadomości powiązanej z przynależnością do miejsca, czyli budowania tożsamości.

² Jeśli nie zaznaczono inaczej, tłumaczenia z języka francuskiego i angielskiego na język polski są mojego autorstwa – A.B.

Wokół pojęcia „dziedzictwo” / „dziedzictwo kulturowe”

„Dziedzictwo” (łacińskie: *patrimonium*) ma wiele znaczeń. *Słownik języka polskiego* definiuje je jako „dobra kultury, nauki i sztuki pozostawione przez poprzednie pokolenia” (<https://sjp.pwn.pl/sjp/dziedzictwo;2455643.html>), czyli coś, co pozostało po minionych czasach i wcześniejszych pokoleniach. Autorzy *Słownika socjologicznego* określają słowo „dziedziczenie” jako „całokształt wytworów, które stanowią przedmiot przekazu kulturowego z pokolenia na pokolenie” (Olechnicki, Załęcki, 1997: 51). Natomiast *Słownik etnologiczny* termin ten opisuje jako „transmisję praw własności materialnej”. Dopowiada jednak, że niektórzy badacze „poszerzają go o dobra niematerialne” (Penkala-Gawęcka, 1987: 68). W encyklopedii Larousse’a można przeczytać, iż na dziedzictwo kulturowe składa się to, co jest uważane za wspólne dziedzictwo grupy (<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/patrimoine/58700>). Laurajane Smith pojmuje dziedzictwo z kolei jako proces kulturowych i społecznych negocjacji pomiędzy tożsamością, miejscem i pamięcią (Smith, 2006: 43). Jak pisze Jacek Purchla, „dziedzictwo służy współczesnym celom, przy czym dziedzictwo to nie tylko materialne dobra kultury, ale także nasza pamięć i tożsamość” (2013: 44). A zatem dziedzictwo zawiera w sobie materialne, jak i niematerialne komponenty, takie jak: pamięć, tożsamość i wiedza. Dziedzictwo zatem stymuluje przekaz międzypokoleniowy, stanowi zapis wiedzy poprzedniego pokolenia. Natomiast Pierre Nora zauważa, iż „dziedzictwo zmienia znaczenie [...], niegdyś składało się z najbardziej znamienitych śladów przeszłości, dziś jest wszystkimi śladami przeszłości jako takiej [...], a dziedzictwo jako pamięć związane jest z czasem, z coraz szybszymi zmianami, z poczuciem utraty [...], jest związane z niejasną przyszłością [...].” (Nora, 2010: 234–235).

Autorzy współczesnych definicji podkreślają, że dziedzictwo nie jest po prostu spuścizną pochodzącą z przeszłości, lecz jest aktywnie konstruowane, co wiąże się z procesem patrymonializacji, w ramach którego uprawnieni aktorzy zamierzają, poprzez swoje wzajemne [...] działania, nadać obiektowi, przestrzeni (architektonicznej, urbanistycznej lub krajobrazowej) lub praktyce społecznej (język, obrzęd, mit itp.) właściwości lub „wartości” rozpoznawanych i podzielanych najpierw przez legitymizowane podmioty, a następnie przekazywanych wszystkim jednostkom poprzez mechanizmy instytucjonalizacji, indywidualnej lub zbiorowej, niezbędnym do ich zachowania, to znaczy do ich trwałej legitymizacji w określonej konfiguracji społecznej (Amougou, 2004: 26).

Jak stwierdza Keith Emerick, „dziedzictwo jest procesem a nie rzeczą i z natury jest niematerialne” (2014: 190). Ów zbiór procesualnych praktyk dyskursywnych, skoncentrowanych na przeszłości, ale realizowanych

w terażniejszości, nakierowany jest również na przyszłość (zob.: Emerick, 2014; Smith, 2006; Tunbridge, 2018; Macdonald, 2009). Ponadto praktyka ta jest w dużo większym stopniu niż w przeszłości świadoma i refleksyjna oraz działająca w sferze regulacji tożsamości kulturowych, narodowych, regionalnych, etnicznych (Emerick, 2014).

Szczególną uwagę zwraca pojęcie dziedzictwa kulturowego (ang. *cultural heritage*; franc. *le patrimoine culturel*) słowo klucz powiązane z budynkami, miejscem, artefaktami, ale także z pamięcią i przemianą zarówno architektoniczną, jak i nowym spojrzeniem, kierowanym w stronę procesualnego i negocjowanego charakteru, łączonego z pamięcią oraz chęcią pamiętania bądź zapomnienia lub upamiętniania. Ta perspektywa w istocie jest efektem permanentnych procesów przemian, jakim podlega współczesna kultura. A zatem dziedzictwo może mieć charakter materialny, jak i niematerialny.

Jednocześnie wyobrażenie „dziedzictwa”, poszerzone o nieelitarnie, oddolne i regionalne jego wymiary, uwzględnia także przestrzenną różnorodność. Obejmuje rozległy wachlarz działań, podejmowanych w wymiarze czasowym i przestrzennym. Szeroko rozumiani aktorzy społeczni poprzez aktywizacje uzasadniają materialne otoczenie poszczególnych miejsc. Inaczej mówiąc, proces budowy dziedzictwa współwystępuje z procesem niszczenia bądź zaniechania, co powoduje, że miasto zaplanowane architektonicznie ulega metamorfozie.

Keith Emerick podkreśla, że jest to praktyka konstruowania dziedzictwa w terażniejszości. „To ciągły, eksperymentalny dialog z przeszłością: »proces« zamiast »produkt«” (Emerick, 2014: 190). Natomiast L. Smith stwierdza: „jeśli dziedzictwo jest mentalnością, sposobem poznania i widzenia, wówczas całe dziedzictwo staje się w pewnym sensie »niematerialne«” (Smith, 2006). Dziedzictwo kulturowe odnosi się do artefaktów, pomników, zespołów budynków i miejsc, muzeów, które wyróżniają się różnymi wartościami, w tym ich znaczeniem symbolicznym, historycznym, artystycznym, estetycznym, etnologicznym lub antropologicznym, naukowym i społecznym powiązane z doświadczeniem ludzi, czynnie w nim uczestniczących poprzez przynależności społeczne i kulturowe.

Kiedy mówimy o dziedzictwie kulturowym, dotykamy kwestii globalnej tożsamości danego miejsca, uwzględniając jego dziedzictwo materialne (architektura, budownictwo, dzieła sztuki) i niematerialne (kultura, tradycje, zwyczaje itp.). Dziedzictwo kulturowe to proces posiadający własną dynamikę. Odzwierciedla zarówno stosunek społeczeństwa do świata wartości, jak i sam proces reinterpretacji wartości. Prawna definicja dziedzictwa kulturowego została zaproponowana w *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku* (Fourcade, 2007: XV–XXII). Dziedzictwo kulturowe obejmuje swoim zakresem dziedzic-

two materialne chronione konwencją paryską oraz dziedzictwo niematerialne chronione *Konwencją UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, przyjętą w Paryżu 23 października 2003 roku. Algieria ratyfikowała *Konwencję UNESCO w sprawie ochrony dóbr kulturowych* 24 czerwca 1974 roku, a *Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* – 15 marca 2004 roku (<http://www.m-culture.gov.dz>)³.

Wymieniony w tytule konwencji wymiar dziedzictwa naturalnego nie jest analizowany w niniejszym tekście. Natomiast aspekt dziedzictwa niematerialnego wymaga rozwinięcia w kontekście podjętego tematu.

Nowy dokument określa dziedzictwo niematerialne jako praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności, jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody, a także ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się w następujących dziedzinach: tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego; sztuki widowiskowe; zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne; wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym (zob.: Bortolotto, 2021; Klekot, 2014; Brzezińska, 2013).

Szczególna rola w systemie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego przyznana została społecznościom lokalnym, uznanym za depozytariuszy lokalnych i regionalnych tradycji oraz beneficjentów potencjalnych systemów wsparcia proponowanych przez nich programów ochrony. To nowe spojrzenie wskazuje ważność dziedzictwa jako zjawiska przynależnego sferze teraźniejszości, sferze praktyk odtwarzanych, które mogą być również przekształcane i poddawane zmianom. Jak pisze Chiara Bortolotto, na poziomie politycznym „program ten był postrzegany przez etnologów jako tworzący to, co Michael Herzfeld (2004) nazwał globalną hierarchią wartości” (Bortolotto, 2021). Za podstawową strategię ochrony dziedzictwa niematerialnego można uznać edukację, dzięki której zasady i umiejętności działania stają się przedmiotem

3 Tytuł polskiego tekstu brzmi: *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 roku* <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111721018/O/D20111018.pdf> [dostęp: 28.05.2023].

przekazu między pokoleniami. Oparta na edukacji ochrona obejmuje też popularyzację. Zmiana, jaka zaszła w rozumieniu dziedzictwa, zdaniem Barbary Kirsensblatt-Gimblett, amerykańskiej antropolożki, polega na tym, że „obejmuje ono nie tylko arcydzieła, ale też samych mistrzów [...]” (Kirsensblatt-Gimblett, 2004: 53). Konkludując, definicja podkreśla fakt dotyczący roli aktorów społecznych (społeczności, grupy i, w stosownych przypadkach, osoby fizyczne) w uznawaniu dziedzictwa, wskazuje nie tylko na wymiar historyczny (przekazany z pokolenia na pokolenie), ale jednocześnie na ewolucyjny i procesualny wymiar dziedzictwa (trwale odtworzone), a także na jego funkcję tożsamościową aktorów społecznych.

Orańskie dziedzictwo

Miasta stanowią szczególny rodzaj dziedzictwa, owoc wielowiekowych nawarstwień wynikających z przemieszania kultur, idei i wartości, a pozostawione ślady mogą wywierać wpływ na teraźniejszość. Oran, drugie co do wielkości miasto portowe Algierii, jest wyjątkowo położone, a także ma wyjątkowe dziedzictwo architektoniczne, będące świadectwem obecności wielu kultur. Do momentu odzyskania niepodległości (tj. roku 1962) było to miasto francuskie, które równocześnie uchodziło również za najbardziej hiszpańskojęzyczne i najbardziej żydowskie w Algierii (Betrouni, 2020).

Historycznie rzecz ujmując, fundamenty tysiącletniego miasta u podnóża góry Murdjadjo są berbersko-arabskie. Prześladowani w Hiszpanii Żydzi osiedlili się tam w 1391 roku. W 1509 roku Oran został zdobyty przez Hiszpanów w wyniku kampanii wojskowej rozpoczętej z inicjatywy kardynała Ximeneza de Cisneros, arcybiskupa Toledo. Chociaż pierwotnym zamiarem wojsk hiszpańskich było wypędzenie Żydów z miasta, niektórym rodzinom pozwolono zamieszkać na tym terenie (zob.: Ghiuzeli, 2015). Na zboczu wzgórza Murdjadjo znajduje się również fort Santa Cruz, zaprojektowany przez Hiszpanów w 1578 roku, który do dziś pozostaje emblematyczną budowlą miasta. Oran pozostał pod panowaniem hiszpańskim przez większość następnych trzech stuleci.

Od 1708 roku Turcy wielokrotnie próbowali zdobyć miasto, ale bez rezultatów. Trzęsienie ziemi w październiku 1790 roku spowodowało brak zainteresowania ze strony Hiszpanów odbudową i w 1792 roku Hiszpania przekazała Oran Mohammedowi el Kebirowi, bejowi Algieru⁴. Po odejściu Hiszpanów miasto pozostawało w rękach Turków – do 1830 roku (Lespès, 2003: 44–46). Pod koniec XVIII wieku w czasach rzą-

4 Miasto ucierpiało jeszcze bardziej, gdy pozostała ludność została zdziesiątkowana przez epidemię dżumy w 1794 roku.

dów osmańskich został wybudowany Meczet Paszy w stylu epoki z minaretem ośmiokątnym.

W roku 1830, a w zasadzie w 1831 roku, miasto znalazło się pod panowaniem Francji. Francuzi zbudowali obiekty wojskowe i szpitale, gmach sądu, ratusz, szkołę średnią itd. Dużą wagę przywiązywano wówczas do zmiany w architekturze miasta w rejonie nabrzeża portowego. Podczas kolonizacji francuskiej nowa władza dokonywała zmian w funkcjonowaniu budowli sakralnych i świeckich. Meczety zamieniono w kościoły, jak na przykład meczet Djarrah, który w 1844 roku stał się kościołem Saint-André. Natomiast po odzyskaniu niepodległości dawna świątynia protestancka, wybudowana w latach 1874–1876, stała się w latach 70. XX wieku meczetem el-Nour, a katedra du Sacré-Coeur pełni funkcję biblioteki regionalnej. Natomiast rezydencję biskupstwa Oranu przekształcono w Instytut Muzyczny Blaoui El Houari (zob. Piaton, Hueber, Lochard, 2021). W latach 20. XX wieku powstają dwa bulwary: du Nord i du Front de Mer separowane przez wąwóz de la Cressonnière, połączone w 1951 roku. W latach 30. XX wieku, za rządów burmistrza Abbota Lamberta, została wybudowana 40-metrowa konstrukcja nad falami. Burmistrz podjął się realizacji wcześniej przygotowanego projektu⁵. Lata 50. XX wieku to czas rozbudowy le Front de Mer. Powstały wówczas budynki Waterfront, czyli wielkie budowle w stylu modernistycznym, zachowujące strukturę klasyczną z fasadą skierowaną ku morzu, są one odbiciem przedsięwzięć lukratywnych i wyjątkowych (Piaton, Hueber, Lochard, 2021: 40). Miejsce to niewątpliwie pozostaje jednym z najbardziej malowniczych krajobrazów miasta.

Epoka kolonialna nazaczyła algierskie miasto dwoma wydarzeniami kształtującymi strukturę: rozpowszechnieniem nowoczesnej architektury i pojawieniem się pierwszych dużych grup zbiorowych mieszkań socjalnych.

Dziedzictwo kulturowe Oranu „problematicznym dziedzictwem”

Wśród autorów badających dziedzictwo uwagę zwracają formuły typu: „kłopotliwe dziedzictwo” – zaproponowana przez Georga Ashwortha (2015: 11; Tunbridge, Ashworth, 1996), czy „problematiczne dziedzictwo”

5 Już dużo wcześniej (1891) Emile Cayla, inżynier budownictwa lądowego i burmistrz Oranu, zaplanował budowę dużego balkonu miejskiego inspirowanego Promenadą Anglików w Nicei. Wyobrażał sobie bulwar o długości 2650 metrów i szerokości 14 metrów, przecięty dziesięcioma skrzyżowaniami, ale władze miejskie musiały zrezygnować z projektu, uznawszy go za zbyt kosztowny (Piaton, Hueber, Lochard, 2021).

Sharona Macdonalda (2009). Doświadczenia historyczne Oranu czy szerzej: Algierii, wynikające z obecności obcych państw, wskazują na złożone relacje między tubylcami a przybyszami czy kolonizatorami. Od lat 30. XX wieku wyraźnie zauważa się w Oranie rozróżnienie między centrum zamieszkałym przez Europejczyków i przedmieściami zasiedlanymi przez społeczności muzułmańskie i żydowskie. Jak pisze René Lespès, „to są dwa miasta, których mieszkańcy odwracają się do siebie plecami” (Lespès, 2003: 249).

Po odzyskaniu niepodległości (1962) Oran zachowuje budowle naznaczone skamieniałą pamięcią i doświadcza prawie całkowitej wymiany ludności, równocześnie zachowując „dziedzictwo wydziedziczonych” i „dziedzictwo bez dziedziców”. Dziedzictwo wydziedziczonych, czyli Europejczyków (Francuzów, Hiszpanów, Żydów), którzy opuścili miasto, pozostaje bez jego twórców i właścicieli, staje się niczyje, naznaczone obcością dla nowych mieszkańców przybywających tu z różnych stron kraju. Dla nich miasto oznaczało bowiem dziedzictwo wroga. Ta niechęć czy wręcz wrogość wobec „dziedzictwa wroga” i obcego miasta powoli ewoluowała. Jak pisze Tewfik Guerroudj: „Rozszerzenie postawy, polegającej w istocie na lekceważeniu wartości schedy kulturowej, objawiło się najpierw w odniesieniu do dziedzictwa odziedziczonego. [...] rozszerzyło się to następnie na nowe inwestycje” (2000). Stosunek do dziedzictwa ma wielorakie źródła. Trudne doświadczenia historyczne naznaczone jeszcze nie tak dawno wpływami kolonialnymi są obecne w terażniejszości. Przekładem – zarówno znaczącym, jak i mało zrozumiałym – postrzegania dziedzictwa jest reprezentacja tradycyjnej architektury mieszkalnej i pożytku publicznego, jaką ujawniają budynki wznoszone od lat 80. XX wieku. Nawiązują one do stylu określanego jako „arabyzański”, wskazujący na powiązania z lokalnością i architekturą bliskowschodnią. Właśnie to źródło stanowi inspirację architektoniczną wielu willi i obecnych budynków (Guerroudj, 2000).

Brak konserwacji budynków będących pozostałością epoki islamskiej, osmańskiej, hiszpańskiej i francuskiej zaczął być szczególnie dostrzegalny już po odzyskaniu niepodległości przez Algierię (Guerroudj, 2000). Od początku XXI wieku coraz mocniej pojawiają się głosy w obronie miejsc naznaczonych pamięcią przeszłości. Renowacja starych dzielnic jest powracającym tematem w dyskursie władz publicznych miasta Oranu, ale z powodu braku pieniędzy i woli politycznej w rzeczywistości nie przedstawia się jako priorytet (zob. Kadri, Kettaf, 2018; Arezki, 2021).

Próby ochrony dziedzictwa kulturowego podejmowane są na różne sposoby. Szczególnym przypadkiem jest tkanka miejska Sidi El Houari⁶,

⁶ Nazwa dzielnicy ma swoje korzenie w upamiętnieniu świętego Mohammeda El Houari, wielkiego mistrza sufizmu, którego mieszkańcy Oranu nazywają „wielkim patronem miasta”.

dzielnicy uchodzącej za centrum historyczne miasta, gdzie znajdują się najstarsze i najbardziej zróżnicowane kulturowo zabytki miasta. Ta mozaika arabskich, hiszpańskich, osmańskich i francuskich obiektów stanowi między innymi o oryginalności Oranu. Problem, jaki dotyka to miejsce, ma wymiar polityczny, społeczno-ekonomiczny i dotyczy tożsamości, w które zaangażowanych jest kilku aktorów społecznych o rozbieżnych interesach i różnorodnych wizjach. Uwagę zwracają działania stowarzyszenia Bel Horizon skupiające miłośników i pasjonatów pochodzących z różnych środowisk (studenci, architekci, nauczyciele, dziennikarze, bezrobotni, młodzież). Organizacja ta została utworzona w 2001 roku z woli entuzjastów ochrony dziedzictwa orańskiego. Stowarzyszenie przeprowadziło kilka działań podnoszących świadomość na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dzielnicy Sidi El Houari (Association Culturelle Bel Horizon, [b.d.]). Jedną z takich aktywności jest coroczne zwiedzanie zabytków dzielnicy, które odbywa się 1 maja. Zostało ono zapoczątkowane w 2006 roku. Do 2019 roku wzięło w nim udział prawie 20 000 uczestników. Niewątpliwie jest to oryginalny sposób konstruowania narracji publicznej i dostarczania aktywnej grupie społecznej możliwości odkrywania swojego dziedzictwa (Zérarka, Messaoudène, 2021). Aktywizacja ta wpisuje się również w logikę podnoszenia świadomości dziedzictwa przez osoby odpowiedzialne, w celu przekonania zainteresowanych osób o ważności tego, co stanowi „dziedzictwo” (Davallon, 2014).

W 2008 roku wdrożono projekt ARCHIMEDES (Actions to Regenerate Cities and Help Innovative Mediterranean Economic Development Enhancing Sustainability), w którym udziałowcem było stowarzyszenie Bel Horizon. Prace przeprowadzone w ramach tego projektu umożliwiły renowację elewacji starego budynku, identyfikację obiektów o dużej wartości zabytkowej oraz zaproponowanie planu rewitalizacji urbanistycznej dzielnicy. Ponadto stowarzyszenie Bel Horizon uruchomiło kilka sesji szkoleniowych dotyczących wiedzy o dziedzictwie Oranu i mediacji kulturowej. Ma swój wkład w inicjatywie uznania dzielnicy za obszar chroniony. Otóż w 2011 roku powołano komisję ds. klasyfikacji dystryktu w sektorze chronionym. W jej skład wchodziły obywatele Oranu, mieszkańcy dystryktu, członkowie dwóch stowarzyszeń (Bel Horizon i Santé Sidi El Houari⁷), a także lokalni naukowcy, tacy jak badacze Centrum Badań nad Antropologią Społeczną i Kulturową (Centre de Recherche en Anthropologie Sociale et Culturelle – CRASC) oraz badacze z Uniwersytetu w Oranie (Université d’Oran Ahmad Ben Bella). Ko-

7 Stowarzyszenie Santé Sidi El Houari zostało założone w 1991 roku i działa na terenie historycznej dzielnicy Sidi El Houari. Podejmuje aktywności w zakresie ochrony miejsc historycznych dzielnicy, ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego, edukacji obywatelskiej czy ochrony środowiska (<https://sharek-algerie.com/associations/sdh-sante-sidi-el-houari/> [dostęp: 15.06.2023]).

misja przedłożyła Ministerstwu Kultury wniosek w sprawie utworzenia obszaru chronionego na podstawie badania wykazującego historyczną i pamiątkową wartość dzielnicy poprzez obecność zabytków wpisanych do rejestru zabytków i osobliwych praktyk społeczno-kulturalnych, do których mieszkańcy są bardzo przywiązani. W 2015 roku dzielnica Sidi El Houari została zaklasyfikowana jako sektor chroniony. Pomimo intensywnych postępowania i zabiegów na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego Sidi El Houari doświadczyło kilku operacji wyburzeniowych, co w oczach lokalnych społeczności uznano za stopniową likwidację części ducha miejsca i jego zbiorowej pamięci. Wyburzenia mają zwolenników i przeciwników, inaczej mówiąc: aktorów społecznych o odmiennych logikach – dominujący i zdominowany. Pierwsza kategoria (dominujący) obejmuje aktorów politycznych i technicznych skłonnych do przeprowadzania wyburzeń. Drugą kategorię (zdominowani) stanowi grupa obywateli wrażliwych na miejskie dziedzictwo starej dzielnicy i jej lokalną historię. Ten kolektyw podejmuje działania przeciwko wyburzeniom, które grożą wymazaniem powszechnej pamięci. Przypadek dzielnicy Sidi El Houari ukazuje nam zróżnicowane wykorzystanie pamięci przez aktorów społecznych w ich działaniu na rzecz przestrzeni miejskiej. Dziedzictwo stało się zatem instrumentem budowania legitymizacji aktorów społecznych, a także kontrolowania przestrzeni miejskiej i jej przekształceń (zob.: Zérarka, Messaoudène, 2021; Davallon, 2014).

Na uwagę zasługuje mobilizacja obywatelska kwestionująca patrymonialną ideologię władzy publicznej. Ta ostatnia, jako grupa dominująca, legitymizuje dziedzictwo monumentalne i „delegitymizuje” zwyczajne dziedzictwo ludowe. To dominujące postrzeganie dziedzictwa, rozwinięte w pracy Laurajane Smith, poprzez pojęcie „autoryzowanego dyskursu dziedzictwa” (AHD), odnosi się do dyskursu elitarnego, skupionego na wartościach. Dyskurs ten przeważa w praktykach związanych z dziedzictwem i nie obejmuje pełnej różnorodności wartości kulturowych i społecznych (Smith, 2006).

M. Arezki w marcu 2022 roku opublikował raport, w którym stwierdził: „Pozostałości ery prehistorycznej, islamskiej, osmańskiej, hiszpańskiej i francuskiej, zaliczane do „dziedzictwa narodowego” w wilaja⁸ Oranu, popadają w ruinę z powodu braku pieniędzy i woli politycznej (Arezki, 2021),

8 Wilaja oznacza jednostkę administracyjną w Algierii.

Zakończenie

Dyskurs dziedzictwa nie tylko ustanawia, kto ma prawo lub „obowiązek” definiowania i „mówienia w imieniu” przeszłości, ale jest także procesem, który nieustannie tworzy i odtwarza szereg relacji społecznych, wartości i znaczeń dotyczących zarówno przeszłości, jak i teraźniejszości. Z perspektywy historii Oran z miasta kolonialnego (hiszpańsko-francuskiego) wyłania się jako miasto postkolonialne z jego mieszkańcami i nieformalnymi obszarami (terytoriami), które oznaczają trwałość jego przestrzennej dwoistości. Konkludując, Oran jawi się jako miasto zawierające w sobie siłę dziedzictwa materialnego i niematerialnego, a także pamięci i tożsamości, a miejsca i budowle przesiąknięte historią nabierają znaczenia i służą jako podpora pamięci zbiorowej.

Bibliografia

- Amougou E., 2004, *La question patrimoniale, de la patrimonialisation à l'examen des situations concrètes*, L'Harmattan, Paris.
- Ashworth G., 2015, *Planowanie dziedzictwa*, tłum. M. Duda-Gryc, MCK, Kraków.
- Emerick K., 2014, *Conserving and managing ancient monuments: Heritage, democracy, and inclusion*, Boydell&Brewer, Woodbridge.
- Fourcade M.B., 2007, *Introduction*, in: *Patrimoine et patrimonialisation entre le matériel et l'immatériel*, ed. M.B. Fourcade, Presses Université Laval, Québec, s. XV–XXII.
- Herzfeld M., 2004, *The body impolitic. Artisan and artifice in the global hierarchy of value*, The University of Chicago Press, Chicago–Londres.
- Kasznik-Christian A., 2006, *Algeria*, TRIO, Warszawa.
- Kirsenblatt-Gimblett B., 2004, *Intangible heritage as metacultural production*, „Museum International”, vol. 56, no. 1–2, s. 52–64.
- Lakjaa A., 2008, *Oran, une ville algérienne reconquise ; Un centre historique en mutation*, „L'Année du Maghreb”, no. 4, s. 441–456, <https://doi.org/10.4000/anneemaghreb.472>.
- Lespès R., 2003, *Oran. Étude de géographie et d'histoire urbaines*, Édition Bel Horizon, Oran.
- Malverti X., Picard A., 1989, *Les villes coloniales fondées entre 1830 et 1870 en Algérie (II)*, Ecole Nationale Supérieure d'Architecture de Grenoble, Grenoble.
- Olechnicki K., Załęcki P., 1997, *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń.
- Nora P., 2010, *Dziedzictwo*, tłum. T. Swoboda, „Przegląd Polityczny”, nr 103/104, s. 234–235.
- Penkala-Gawęcka D., 1987, *Dziedziczenie*, w: *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, PWN, Warszawa–Poznań, s. 68–69.
- Piaton C., Hueber J., Lochard T., 2021, *Oran. Ville & Architecture 1790–1960*, Honoré Clair, Arles.

- Purchla J., 2013, *Dziedzictwo kulturowe*, w: *Kultura a rozwój*, red. J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa, s. 37-56.
- Sebhi S., 1987, *Mutations du monde rural algérien, le Hodna*, Office des Publications Universitaires, Alger.
- Tunbridge J.E., 2018, *Zmiana warty. Dziedzictwo na przełomie XX i XXI wieku*, tłum. A. Kamińska, MCK, Kraków.
- Tunbridge J.E., Ashworth G.J., 1996, *Dissonant heritage the management of the past as a resource In conflict*, Chichester, New York.

Źródła internetowe

- Arezki M., 2021, *Patrimoine historique*, <https://www.liberte-algerie.com/reportage/patrimoine-historique-37577> [dostęp: 19.05.2023].
- Association Culturelle Bel Horizon-ACBH, [b.d.], *Oran*, <https://www.annalindhfoundation.org> [dostęp: 29.09.2023].
- Betrouni M., 2020, *Le patrimoine culturel algérien: un conflit de temporalités*, <https://hal.science/hal-03112041/document> [dostęp: 28.05.2023].
- Bortolotto Ch, 2021, *Le trouble du patrimoine culturel immatériel, Introduction*, <https://www.researchgate.net/profile/Bortolotto-Chiara/publication/349144679> [dostęp: 30.11.2023].
- Brzezińska A.W., 2013, *Reifikacja dziedzictwa kulturowego w świetle Konwencji UNESCO z 2003 roku*, „Nauka”, nr 1, s. 109-128, <https://nauka-pan.pl/index.php/nauka/article/view/92> [dostęp: 30.11.2023].
- Davallon J., 2014, *À propos des régimes de patrimonialisation: enjeux et questions*, https://www.academia.edu/11290454/%C3%80_propos_des_r%C3%A9gimes_de_patrimonialisation_enjeux_et_questions [dostęp: 27.05.2023].
- Ghiuzeli H.F., 2015, *Histoire de la communauté juive d'Oran*, <https://www.judaicalgeria.com/pages/histoire-de-la-communaute-juive-d-oran.html> [dostęp: 15.05.2023].
- Guerroudj T., 2000, *La question du patrimoine urbain et architectural en Algérie*, s. 1-43, <https://journals.openedition.org/insaniyat/7892> [dostęp: 28.05.2023].
- Kadri Y., Ketaff F., 2018, *Reconquête du quartier ancien Yaghmonracen d'Oran: Documents d'urbanisme et jeux d'acteurs en question*, <https://journals.openedition.org/cyberge029163> [dostęp: 30.05.2023].
- Klekot E., 2014, *Konwencja UNESCO w sprawie niematerialnego dziedzictwa kulturowego: archeologia pojęć*, https://ochronazabytkow.nid.pl/wpcontent/uploads/2019/08/OZ_1-2014_Klekot.pdf [dostęp: 1.12.2023].
- Macdonald S., 2009, *Difficult heritage*, Routledge, London-New York, https://www.york.ac.uk/media/sociology/difficult%20heritage_excerpts.pdf [dostęp: 29.05.2023].
- Smith L., 2006, *Uses of heritage*. Routledge, New York, <https://rbb85.files.wordpress.com/2015/11/laurajane-smith-uses-of-heritage.pdf> [dostęp: 15.05.2023].
- Schreiber H., 2016, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe jako element soft power państw*, <https://www.academia.edu/29613313/> [dostęp: 1.12.2023].
- UNESCO, 2023, *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.*, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111721018/O/D20111018.pdf> [dostęp: 28.05.2023].

Zérarka I., Messaoudène M., 2021, *Quartier Sidi El Houari à Oran. La mobilisation citoyenne pour la sauvegarde d'un héritage urbain en péril*, <https://www.erudit.org/en/journals/cgq/2019-v63-n178-cgq05884/1075779ar> [dostęp: 25.05.2023].

<https://sjp.pwn.pl/sjp/dziedzictwo;2455643.html> [dostęp: 25.05.2023].

<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/patrimoine/58700> [dostęp: 22.05.2023].

<https://www.m-culture.gov.dz/index.php/fr/11-activites-culturelles/1887-engagement-de-l-alg%C3%A9rie-%C3%A0-prot%C3%A9ger-son-patrimoine> [dostęp: 25.05.2023].

.....

Anna Barska, prof. dr hab., socjolożka i antropolożka kultury. Zajmuje się statusem kobiet w krajach Maghrebu, wielokulturowością, transkulturowością, problematyką związaną z ciałem, a także z pamięcią i przestrzenią w kulturze. W krajach Maghrebu spędziła 7 lat, prowadząc badania dotyczące między innymi stylu życia, sytuacji kulturowej i społecznej. Opublikowała między innymi: *Status kobiety w tunezyjskim systemie obyczajowo-obrzędowym* (1994), *Konflikt kulturowy w społeczeństwie algierskim w drugiej połowie XX wieku* (1998) *Świat kobiet w krajach Maghrebu. Wokół tradycji i nowoczesności* (2012), *Ukryte za zasłoną w Maghrebie. Kobiety w działaniu/działania kobiet* (2018).

.....